

Rector P. Jos. Cremers (1873-1951)

Zijn rol van 1910-1950

W. Minis - van de Geyn,

Bonnefantenstraat 5, Maastricht

Bij gelegenheid van het afscheid van burgemeester Baeten verscheen enkele maanden geleden het boek "Tussen twee bruggen". De directeur van het Natuurhistorisch Museum, dr. M. Bless, schrijft hierin een bijdrage, getiteld: "Het Natuurhistorisch Museum te Maastricht: van Genootschap tot Maastrichtian Approach".

Als 'n rode draad loopt door het goedgegedocumenteerde artikel 'n zekere distantie tussen genootschap en museum, zij het dat dit gevoel heel wat vriendelijker verwoord wordt: "ons" museum wordt in de loop der jaren "het" museum, aldus Bless. Meer dan eens constateert hij dat de explosieve ontplooiing van het museum, die zich in de laatste decennia voltrok, ontstaan is uit een langdurig ontwikkelingsproces waarvoor Rector Cremers zonder nadere aanduiding alle eer wordt gegeven.

De persoon van Cremers wist een soort drie-eenheid in zich te verenigen: voorzitter van het Genootschap, Conservator van het museum en redactielid van de diverse uitgaven. Dat de verschillende disciplines nog door één persoon konden worden behartigd heeft in die beginperiode de overlevingskansen gunstig beïnvloed, het was zelfs een *conditio sine qua non*. Jos. Cremers was in wezen het prototype van een selfmademan, *in optima forma*. Als jong priester werd hij in 1899 tot eigen verbazing met een benoeming te Rolduc tot "professeur en histoire naturelle" overvallen, voor hem volledig *terra incognita*. Op kloosterscholen was dit een gebruikelijke gang van zaken die stoelde op het principe: al smedend wordt men smid of in de Rolduc voertaal: la position "fait" l'homme.

Dit Leitmotiv heeft de Rector steeds voor ogen gestaan, heeft hem gestimuleerd bij zijn natuurhistorische studie. Zijn enthousiasme dat daaruit voortspoot maakte het mogelijk de uitgebreide stof van het vak meester te worden, met een duidelijke voorkeur voor de eigen limburgse flora, fauna en gea.

Zijn kennis dienaangaande beschreef hij met vlotte pen in populaire artikelen in de landelijke Maasbode, en later, na zijn overplaatsing naar Eijsden in 1909, in de Limburger Koerier. Van die tijd stamt ook zijn kortdurende

vreenschap met Jac. P. van Term, journalist bij die krant. Getweeën hebben ze samen met de plantensystematicus dokter A. de Wever uit Nuth het initiatief genomen tot oprichting van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, november 1910 te Sittard.

Het zal in 1985 menigeen verbazen dat de wieg van het genootschap niet in Maastricht stond; ook de eerste stappen lagen elders in de provincie.

De eerste 100 genootschapsleden kwamen uit het abonneebestand van de krant, toendertijd alleen gelezen - *contradictio in terminis* - door 'n "uitgelezen" publiek. Schaarse foto's van deelnemers aan excursies verraden hun maatschappelijke status; scholieren en studenten voelden er zich niet thuis; pas in de oorlogsjaren '40 - '45 komt de eerste toeloop van jeugdige personen.

Een van de eerste studenten, die 20 jaar oud, in 1930, als lid toetrad en inmiddels zijn gouden lidmaatschap heeft bereikt is drs. P.J. Bels.

Vanwege zijn interesse voor vleermuizen waagde hij het contact op te nemen met zo'n eerbiedwaardige figuur als Rector Cremers. Deze was immers een der eerste vleermuisonderzoekers in Limburg; in 1909 publiceert dr. L.F. de Beaufort namens Cremers enige zijner waarnemingen in het Tijdschrift der Nederlandsche Dierkundige Vereeniging dl. XI. Bels heeft op zijn beurt met succes het verdere vleermuisonderzoek op gang gebracht bij de medewerkers van de Rijksuniversiteit te Utrecht.

Aanvankelijk observeerde 'Cremers kleine zoogdieren en publiceerde hierover. Later ontwikkelde hij meer belangstelling voor vlinders en wantsen die hij zijn levenlang heeft behouden. Op de grote biologische tentoonstelling, de eerste in haar soort in Limburg, 9 juni 1912 te Heerlen kon Cremers al 'n tiental dozen vlinders laten zien. Deze expositie had als thema

curriculum vitae van P. Jos Cremers

geboren 12 juni 1873 Hoensbroek

priester gewijd 1899 Roermond

leraar Rolduc 1899 - 1909

kapelaan Eijsden 1909 - 1913

rector Raath - Bingelrade 1913 - 1917

voorzitter Natuurhistorisch Genootschap in Limburg 1910 - 1950

conservator Natuurhistorisch Museum Maastricht 1917 - 1938

overleden Maastricht 28 december 1951

flora, fauna en geologie van de Brunssummerheide, met als bezienswaardigheid een natuurgetrouw heidepanorama; hiervoor waren vijf karrevrachten plaggen, zilverzand en mos aangevoerd benevens eenentwintig drie meter hoge dennen, twintig berkjes en de nodige plantjes. Overal stond tekst en uitleg bij, zodat 's anderendaags de excursie naar Brunssum o.l.v. de heer Blankevoort, mijnningénieur, zijn educatief nut zou afwerpen. Voor zover men niet tot de "vlugge wielrijders" behoorde, kon de tocht vanuit Heerlen met een van de vier rijtuigen gemaakt worden. Het was een evenement van de eerste orde, de krant stond er vol van. Niemand minder dan Dr. Felix Rutten wijdde er in de Maasbode een artikel aan, twee kolommen lang.

Nu kon Maastricht toch niet achterblijven?

Als beau geste stelde het stadsbestuur nog hetzelfde jaar het Grauwzusterklooster, tot dan toe schildersatelier, als museum ter beschikking.

Als adres werd nu eens Looiersstraat, dan weer Looiersgracht opgegeven, zelden of nooit de ingeburgerde lokale naam "Heksenhoek". Rector Cremers rekende het zich tot 'n jeugdzonde dat hij die oude naam heeft laten veranderen in Bosquetplein.

Meteen al stroomden geschenken en

bruikleengevingen in natura en geschrift het nieuwe onderkomen binnemen, ter aanmoediging met naam en toenaam vermeld in de rubriek aanwinsten van het in datzelfde jaar opgerichte huisorgaan, het Natuurhistorisch Maandblad. Een museum moet attractief zijn, dus toog Cremers op pad om na moeizaam onderhandelen de hand te leggen op het spectaculaire skelet van de *Chelonia Hoffmanni*, sinds 1913 het pronkstuk van het museum. Toen Cremers in 1917 door de stad Maastricht als conservator van het museum werd benoemd kon hij pas goed zijn schouders onder de uitgroei van het museum zetten. In dat jaar vestigde hij zich in de nabijheid van het museum in de Looiersgracht, een vacature in het rectoraat van de kapel in Raath-Bingelrade achterlatend. Vanaf 1913 was Jos. Cremers rector van die kapel geweest. Uit de eerste jaren van het conservatorschap dateert onder andere de collectie "uitheemsche vogels" van Hub. de Wever, gemeenteraadslid en "*ad capiendam benevolentiam*" al sinds 1914 bestuurslid van de museumcommissie. Zijn vader, apotheker in Nuth, had deze vogels zelf geprepareerd; ook de Oehoe van het museum, die in Nuth strandde, is door hem opgezet.

Via de bekende ornithologen vader en zoon Dubois, die eerst in Aken en later

in Brussel woonden verwierf hij dubletten van exotische vogels in ruil voor inlandse exemplaren. In tien vitrinekasten waren de vogels in bonte kleurenpracht en elegante vlucht te bewonderen. Deze taferelen waren eertijds alleen bedoeld om het interieur van een deftige salon te verfraaien, het museumzaaltje dat met deze vitrines was aangekleed ademde de sfeer van een antiek rariteitenkabinet, aanvankelijk bewonderd, later verguist, dan weer geroemd als historisch unicum. In het bonte gezelschap zaten enkele met uitsterven bedreigde exemplaren; wat hun verdere lotgevallen betreft zij verwezen naar het in het begin van deze bijdrage genoemde artikel van de heer Bless.

Al waren genoemde blikvangers welkom, toch werd tegelijkertijd met heel wat meer voldoening en waardering gewag gemaakt van de schenking van de collectie Pergens (Bryozoen) en de verhuizing van het omvangrijke herbarium van Dr. A. de Wever, tesamen met een schat aan moeilijk leesbare aantekeningen en een uitgebreid fotoarchief van Nuth naar Maastricht. Alle onderdelen worden nog steeds geconsulteerd en geprezen.

Deze gigantische hoeveelheid materiaal had gediend voor de samenstelling van de "Lijst der wildgroeïende planten in Zuid-Limburg", onder voortdurende instigatie van het redactielid Cremers gereed gemaakt voor publicatie in de Mededelingen van 1911 en de Jaarboeken van het Natuurhistorisch genootschap 1912-1920/23; deze vervolgartikelen zijn voor specialisten een blijvende bron van gegevens over de Limburgse flora.

De Jaarboeken moesten volgens Cremers, bedacht als hij was op een betere presentatie van het Genootschap naar de wetenschappelijke wereld, een afspiegeling zijn van de kennisvermeerdering van de Limburgse natuurhistorie. Zo worden er van de Limburgse flora en fauna onder andere beschreven de levermossen (A.J.M. Garjeanne), de sprinkhanen (C. Willemse), roofvogels (C. Riotte), hydra-carinen (G. Romijn), biologisch onderzoek van de Maas en haar oevers (D.L. Uyttenboogaart, J. Hermans, G. Romijn), de phoriden (H. Schmitz), ke-

vers (F. Rüschkamp). Een bestseller, veel verkocht als overdruk uit het jaarboek 1915, was het zogenaamde mierenboekje van pater Schmitz, uit het Duits vertaald door de bibliothecaris Eyck, doch kenners zien er meteen de hand van Cremers in.

Toen burgemeester Hens van Valkenburg opperde om zijn lijvig werk over de Limburgse Avifauna door het Genootschap te laten uitgeven, ging Cremers meteen op diens voorstel in om het Jaarboek vaarwel te zeggen; immers de te reproduceren vogeltekeningen eisten een groter formaat en zouden in het Maandblad beter tot hun recht komen. Maar dan moest er wel een deskundige hoofdredacteur komen, dat werd in 1923 de Duitse jezuïet, pater Schmitz die door de jaren heen kind aan huis is geweest zowel bij het museum als bij Rector Cremers op de Looiersgracht. De relatie dateerde al van 1912 toen pater Schmitz in Sittard verbleef. Vanwege de Kulturkampf (1872) waren de Duitse jezuïeten op diverse plaatsen in de provincie Limburg neergestreken (Exaeten, Bleijenbeek, Wynandsrade, Aalbeek, Watersley) maar het belangrijkste centrum werd het Ignatius College in Valkenburg waarvoor in 1892 de eerste steen werd gelegd; de bouw kostte één miljoen DM.

Het was hier dat pater Schmitz de langste tijd verbleef; in hetzelfde klooster waar ook de bekende mierenpater Dr. E. Wasmann een onderzoekcentrum had gecreëerd, met medewerking van 'n groot aantal entomologisch georiënteerde medebroeders, amateurs of biologen van professie. Voor zover bekend zocht pater Wasmann nooit contact met Genootschap of Museum; sterker nog, toen er eens bij uitzondering een maandvergadering in het jezuïetenklooster in Valkenburg werd gehouden, werd wel omstandig het entomologisch laboratorium bezichtigd, maar de naam Wasmann werd niet vermeld.

Destemeer valt het op dat de Duitse paters-biologen pas in relatie komen met Genootschap en Museum na de dood van pater Wasmann in 1929.

Hun onderzoeksterrein bestreek bij voorkeur de provincie Limburg, dus animeerde Cremers hen tot publicatie

van deze streekgebonden waarnemingen over te gaan; het beschreven materiaal werd aan het museum geschonken. De volgende paters schreven artikelen in het Maandblad: H. Dettmer over cynipiden, H. Klene over diptera, F. Rüschkamp over kevers, Ch. Boetskes over krijtfossielen, W. Soika over Trichogramminen, A. Raignier over mieren.

Achteraf beschouwd is het mooi, dat de eigen collectie van pater Wasmann toch definitief in het Maastrichtse museum staat!

Aktiviteiten op entomologisch gebied van Genootschapsleden, o.a. van de heren Kortebos, Rijk, Maessen en Van Boven - ze legateerden hun verzamelingen ook aan het Museum-, werden door Cremers op de voet gevolgd.

Vanzelfsprekend werd in dit geologisch goed bedeed stukje vaderland alle prioriteit verleend aan de uitbouw van de geologische afdeling van het museum, waarbij de enorme rugschilden van *Chelonia*, de botten van de Mosasaurus, het afgietsel van de kop uit Parijs, de skeletstukken van de mammoet op het publiek de meeste indruk maakten. Het meer gedetailleerd systematisch en stratigrafisch onderzoek op de diverse vindplaatsen kwam nog maar traag op gang, maar is toch terug te vinden in het Maandblad in de bijdragen van J. Bonnema en J.E. van Veen (ostracoden), J. Hofker (foraminiferen), J.J.A. Bernsen en A. Schreuder (Tegelen) en W. van de Geyn (Elsloo).

Aan expositie, registratie, etikettering e.d. kon nauwelijks tijd besteed worden, opdrachten doorsluizen naar medewerkers bestond niet in het éénmansbedrijf.

Het waren bij uitstek de maandvergaderingen waarbij men ten volle kon genieten van de ongelooflijke presence van Rector Cremers; de verslagen zijn er maar flauwe afspiegelingen van. De bijeenkomsten werden altijd trouw gehouden, geheel in overeenstemming met de statuten en het huishoudelijk reglement dat al binnen het jaar koninklijk werd goedgekeurd. Om verzekerd te zijn van een professionele aanpak was als secretaris 'n jurist aangetrokken nl. Mr. D. Frees, griffier bij het kantongerecht te Heer-

len. Tot 1922 zat er nooit een bioloog in het Genootschapsbestuur, wel o.a. een mijningenieur, een huisarts, een oogarts en een rijksstuinbouwleraar. Toen werd de biologieleeraar aan het Stedelijk Gymnasium en de Gemeentelijke H.B.S., de heer Funke, tot secretaris benoemd; binnen het jaar werd deze door zijn eigen opvolger aan die scholen opgevolgd nl. de heer G.H. Waage, die tot aan zijn vroege dood in 1945 het secretariaat, vanaf 1932 tesamen met het redacteurschap op onnavolgbare wijze heeft vervuld. Daarna heeft een van zijn collega's, de wiskundeleraar drs. R. Kofman, al vanaf 1939 een actief genootschapslid, tot zijn vertrek in 1949 naar Haarlem deze functie bekleed.

Een van de kwesties die toen veel aandacht vroeg was de Sint Pietersberg, waarvoor Cremers reeds in 1918, maar vooral in 1925 en 1926 in de bres was gesprongen. De bemoeienissen van de heer Kofman resulteerden in de deelname van het Genootschap aan de "Commission scientifique belgo-néerlandaise pour la protection de la montagne St. Pierre". Uit deze jaren stamt ook de instelling van de "Commissie inzake wetenschappelijk onderzoek van de Sint Pietersberg", die onder leiding van het trouwe genootschapslid Ir. D.C. van Schaik onderzoek deed op verschillend gebied; wat de floristiek en faunistiek betreft zijn daarover een elftal artikelen in het Maandblad verschenen van diverse specialisten verbonden aan het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie en het Rijkssherbarium te Leiden.

De daadwerkelijke steun en medewerking van niet-Limburgers aan zijn creaties werd door Cremers zeer gewaardeerd en graag bevorderd. Hij verstond de kunst om dankzij zijn mensenkennis en zijn levensstijl iedere bezoeker van het museum voor zich te winnen. Hechte vriendschappen uit de beginjaren zoals met E. Heimans (Amsterdam) tot diens dood in 1914, maar vooral met professor Max Weber (eveneens uit Amsterdam) bevestigden zijn succesvol streven. Zijn latere hartelijke connecties met hoogleraren aan de universiteiten van Leiden en Utrecht stoelden op het feit

dat materiaal uit de museumcollectie in enkele proefschriften werd bewerkt. Een jaar voor zijn dood (1951), droeg Cremers het voorzitterschap van het Genootschap over aan zijn vriend dokter C. Willemse.

Als priester van het bisdom Roermond werd Rector Cremers in het jaarlijks uitgegeven diocesaan directorium - een soort adresboek - vanaf 1917 ondergebracht in de rubriek "rustend geestelijke".

Hij trooste zich met een zijner geliefde slogans uit Ovidius:
Tarda solet magnis rebus inesse fides.
Het vertrouwen in grote zaken groeit slechts langzaam.

De Rector Cremers-Penning

Geen toekomst zonder verleden; in 1910 nam Joseph Cremers (1873-1951) het initiatief voor de oprichting van een Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Op 27 november van dat jaar kreeg zijn wens gestalte: een Genootschap dat zich zou inzetten voor de bestudering en de bescherming van de Limburgse natuur en het landschap. We zouden de heer Cremers, die wegens zijn functie doorgaans als Rector Cremers werd aangesproken, beslist tekort doen door alleen van het thans 75-jarige Genootschap de oprichting te memoreren. Zijn doelstelling was veel ruimer dan hier in één regel is samenge-

vat. Bovendien had Rector Cremers meerdere wensen en het is opmerkelijk hoe hij erin slaagde om in Genootschapsverband zijn gedachten ook te verwezenlijken. Rector Cremers gaf vorm en inhoud aan de vereniging gedurende vele jaren. We zouden kunnen zeggen: het Genootschap? - dat was Cremers! Wie er meer over wil weten doet er goed aan om het Natuurhistorisch Maandblad uit 1960 (49e jaargang nr. 9-12) nog eens op na te slaan (dat in het kader van het 50-jarig bestaan ruime aandacht schonk aan de beginjaren van de vereniging).

Met het oog op de toekomst; in 1985

besloot het Bestuur van het Natuurhistorisch Genootschap tot het instellen van een "Rector Cremers-Penning". Als een blijk van waardering en een blijvende herinnering aan Joseph Cremers, zal voortaan deze penning kunnen worden toegekend aan hen die in overeenstemming met onze doelstelling zich op een bijzondere wijze hebben gemanifesteert. Tevens hoopt het Bestuur dat een dergelijke symbolische prijs een stimulans kan zijn voor hen die nu en in de toekomst zich inzetten voor de Limburgse natuur.

..... voor Jan Hermans

Het klinkt misschien merkwaardig maar toch: Jan Hermans is als amateur een veelzijdige specialist. Hij ziet veel, weet veel, schrijft veel en is bij dit alles altijd zeer bescheiden. Zou die bescheiden houding voortkomen uit zijn interesse voor de "echte minima"? Hoe kleiner de planten en beesten, des te groter wordt het enthousiasme van "onze" Jan. Het bezitelijk voornaamwoord "onze" is niet misplaatst, velen hebben in meer of minderen mate wel iets van de kennis van Jan Hermans verworven. Vakbekwaam doceert hij luid en duidelijk en etaleert tegelijkertijd zo'n ongekennde gedrevenheid, dat zijn toehoorders bijna automatisch de oren spitsten.

Gewoonlijk is Jan meer bezig met waarnemen en registreren (en tekenen!), dan op een fanatieke wijze de Limburgse natuur daadwerkelijk te beschermen. Wel stelt hij anderen, door de overdracht van wetenschap, in staat zich hiervoor in te zetten. Namens die anderen lijkt me de toekenning van de eerste "Rector Cremers-Penning" aan Jan Hermans beslist op haar plaats!

Jan Hermans (links) tijdens een excursie van de Herpetologische Studiegroep in 1985. Als gewoonlijk waarnemend én registrerend.
Foto: A. Lenders.

F.S. van Westreenen
voorzitter N.H.G.L.